

author concludes that the development of scientific thesaurus national education management theory inherent tendency to expand its membership by intersystem of foreign borrowing. The key term that defines the main direction of changes in management theory and practice of educational systems, is the term "management". Its introduction into the national education management theory stimulates the formation of the terminology of the field and reflects the growing influence of the economy on the development of social institutions of society.

Key words: thesaurus, management, education, factors, criteria.

Стаття надійшла до редакції 21.02.2016 р.

Прийнято до друку 25.03.2016 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Харченко С. Я.

УДК 378.14.015.62

orcid.org/0000-0002-1764-9063

В. Є. Мозальов

МОНІТОРИНГ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Як і будь-який процес або результат діяльності людини, освіта має визначену якість. З огляду на те, що до покращення якості освіти висуваються відповідні соціальні вимоги, то цей процес потребує як постійного управління на певних методологічних, методичних та організаційних засадах, так і відповідного уточнення категоріального апарату. Тому, перш ніж дослідити роль та сутність моніторингу якості підготовки фахівців у вищих військових навчальних закладах (далі – ВВНЗ), надамо визначення наведених вище категорій.

Загальні визначення поняття «якість» наведено у Великому тлумачному словнику сучасної української мови: 1. «Якість – внутрішня визначеність предмета, яка становить специфіку, що відрізняє його від усіх інших»; 2. «Сукупність характеристик продукції або послуг щодо її здатності встановити та передбачити потреби» [2, с. 1423].

У Законі України «Про вищу освіту» якість вищої освіти визначається як «... рівень здобутих особою знань, умінь, навичок, інших компетентностей, що відображає її компетентність відповідно до стандартів вищої освіти» [8].

Міжнародною організацією зі стандартизації (ISO) розроблено серію стандартів ISO-9000, де описані основні положення систем управління якістю і визначено термінологію для систем управління якістю. У січні 2001 року набрав чинності відповідний державний стандарт України ДСТУ ISO 9000-2001 [9].

У зазначеному стандарті поняття «управління якістю» визначено таким чином: «скоординована діяльність, яка полягає у спрямуванні та контролюванні організації щодо якості». А система управління якістю – «система управління, яка спрямовує та контролює діяльність організації щодо якості». Управління якістю відповідно до зазначеного ДСТУ ISO 9000-2001 містить у собі такі складові: планування якості – складова частина управління якістю, що зосереджена на встановленні цілей у сфері якості і на визначенні операційних процесів та відповідних ресурсів, необхідних для досягнення цілей у сфері якості; контроль якості – складова частина управління якістю, що зосереджена на виконанні вимог до якості; забезпечення якості – складова частина управління якістю, що зосереджена на створенні впевненості в тому, що вимоги до якості буде виконано; поліпшення якості – складова частина управління якістю, що зосереджена на збільшенні здатності виконати вимоги до якості; результативність – ступінь реалізації запланованої діяльності та досягнення запланованих результатів; ефективність – співвідношення між досягненим результатом і використаними ресурсами.

Розроблення та впровадження системи управління якістю передбачає декілька етапів, а саме [9]:

1. Визначення потреб та очікувань замовників та інших зацікавлених сторін.
2. Установлення політики та цілей організації у сфері якості.
3. Визначення процесів та відповідальності, необхідних для досягнення цілей у сфері якості.
4. Визначення та постачання ресурсів, необхідних для досягнення цілей у сфері якості.
5. Установлення методів, що дають змогу вимірювати результативність та ефективність кожного процесу.
6. Використання результатів цих вимірювань для визначення результативності та ефективності кожного процесу.
7. Визначення засобів, що дають змогу запобігати невідповідностям і усувати їхні причини.
8. Запровадження та застосування процесу постійного поліпшення системи управління якістю. Цей підхід також можна застосовувати для підтримування та поліпшення наявної системи управління якістю.
9. Організація, яка приймає описаний вище підхід, забезпечує впевненість у можливостях застосовуваних процесів та в якості результатів, створюючи собі основу для постійного їх поліпшення.

Вища військова освіта має своїми пріоритетами відтворення кадрового потенціалу Збройних Сил України, забезпечення підготовки військових фахівців як активних громадян, патріотів, надійних захисників суверенітету і територіальної цілісності України.

Метою сучасного етапу розвитку військової освіти є «...нарощування її інноваційного потенціалу, інтеграція у європейський та світовий військово-освітній і правовий простір, підготовка військових

фахівців з високим рівнем професіоналізму, компетентності, інтелектуального розвитку, загальної та військово-професійної культури, здатних з високою ефективністю виконувати поставлені завдання щодо національної безпеки та оборони Вітчизни, до самонавчання, розвитку власної творчої індивідуальності, невтомного, наполегливого самостійного засвоєння нових знань протягом життя, їх примноження, орієнтації в широких потоках різноманітної інформації, прийняття оптимальних рішень в нестандартних умовах» [7].

Тобто, в основу розвитку військової освіти, як цілісної системи, покладено покращення її якості, підвищення ефективності підготовки фахівців у ВВНЗ на певних засадничих принципах щодо управління цими процесами.

Ключове місце в системі управління якістю підготовки фахівців у ВВНЗ посідає моніторинг. «Моніторинг – це безперервне стеження за яким-небудь процесом з метою виявлення його відповідності бажаному результату» [2]. Це найбільш загальне визначення, що наведене у тлумачному словнику сучасної української мови. На думку А. Майорова «моніторинг в освіті – це система збору, обробки, зберігання і поширення інформації про освітню систему або окремі її елементи, яка орієнтована на інформаційне забезпечення управління, дозволяє робити висновки про стан об'єкта у будь-який момент часу і дає прогноз його розвитку» [6].

Ретельному аналізу моніторингу якості освіти присвячено також наукове дослідження І. Анненкової [1]. Моніторинг в освіті, на думку автора, – категорія педагогічна й управлінська, оскільки він не копіює загальні положення теорії інформації, а переводить їх на мову педагогіки, психології і управління. Соціальна сутність освітнього моніторингу визначається тим, що саме він служить головним засобом контролю й обліку передачі соціального досвіду (змісту освіти) підростаючим поколінням.

Чітко сформульована мета, розроблені завдання, обов'язкове дотримання певної чіткої системи принципів, реалізація комплексу означених функцій є основними вимогами, дотримання яких забезпечує роботу системи моніторингу якості підготовки фахівців у ВВНЗ. Тільки за таких умов можливе його безперервне продуктивне застосування, яке дозволить простежити динаміку якісних змін підготовки та вчасно скоригувати її відповідно здібностей та потреб споживачів. Тому впровадження системи моніторингу якості у процес підготовки фахівців у ВВНЗ через розроблення мети, завдань, функцій й принципів, критеріїв й показників моніторингу у відповідності до сучасних державних та європейських стандартів вважаємо важливою педагогічною умовою, що стане шляхом підвищення його ефективності, що в свою чергу напряму вплине на підвищення якості підготовки фахівців у ВВНЗ.

Основними завданнями моніторингу якості підготовки фахівців у ВВНЗ є: 1) розробка комплексу показників, що забезпечують цілісне уявлення про стан освітнього процесу, про якісні й кількісні зміни в

ньому; 2) систематизація інформації про стан і розвиток освітнього процесу у ВВНЗ; 3) забезпечення регулярного й наочного представлення інформації про процеси, що відбуваються у ВВНЗ; 4) інформаційне забезпечення аналізу й прогнозування стану й розвитку освітнього процесу, вироблення управлінських рішень.

Необхідно зазначити, що одним із завдань моніторингу є попередження про можливі ризики і небезпеку для ефективного функціонування об'єкта. Причому не просто констатація факту появи змін, що становлять небезпеку, а саме попередження про неї перш ніж ситуація може стати незворотною. Тим самим створюється можливість запобігти або мінімізувати можливий деструктивний розвиток подій.

Завдяки виконанню мети й завдань, моніторинг якості підготовки фахівців у ВВНЗ є універсальним за своїми дослідницькими і практичними можливостями механізмом впливу й корекції діяльності суб'єктів управління системою освіти.

Впровадження моніторингу якості в освітній процес із застосуванням вищезазначених принципів дозволяє дати відповіді на цілу низку практичних питань. Як зазначає М. Кісіль, «... за допомогою освітнього моніторингу робляться спроби відповісти на питання про ефективність тієї або іншої технології навчання, виділити чинники, що впливають на якість навчання, знайти приклади зв'язку кваліфікації викладача і результатів викладання, отримати об'єктивний зріз стану освітньої системи, підвести основу визначення її місця у рейтингу, слугувати розробці освітньої політики, давати матеріал для аналізу стану системи підготовки фахівців у ВВНЗ в порівнянні з іншими закладами освіти, узгоджувати параметри освітньої політики із світовими тенденціями» [5].

Стосовно шляхів адаптації накопиченого досвіду вітчизняної вищої школи до моніторингу в системі підготовки фахівців у ВВНЗ, то тут виникають деякі проблеми.

По-перше, щодо понятійного апарату. Визначення поняття якості вищої освіти у Законі України «Про вищу освіту» віддзеркалює більшою мірою не якість освіти, а скоріш за все – освіченість особистості. А здійснення моніторингу тільки в межах освіченості особистості значно звужує можливості щодо управління якістю військової освіти. Моніторинг має дати відповідь про стан освітньої системи ВВНЗ у цілому та окремих її елементів. Це дасть змогу робити висновки про якість їх функціонування у будь-який момент часу, коригувати відхилення процесів від визначених еталонів на основі аналізу зібраної інформації і прогнозувати подальший розвиток зазначеної системи.

По-друге, щодо співвідношення категорій. Оскільки в діючому державному стандарті України ДСТУ ISO 9000-2001 категорію «управління якістю» визначено як систему, що спрямовує та контролює якість діяльності організації, то і моніторинг, згідно із прийнятим стандартом, має відповідати основним складовим управлінням якістю. А саме: планування якості; контроль якості; забезпечення якості; поліпшення

якості; результативність та ефективність діяльності організації. Відтак, складається цілісна система моніторингу якості підготовки фахівців у ВВНЗ. Тут йдеться про безперервне відстеження комплексу чинників та процесів – від встановлення цілей діяльності і визначення ресурсів на їх досягнення – до результативності та ефективності освітнього процесу.

По третє, щодо ролі і місця інтегрального показника в системі підготовки фахівців у ВВНЗ. Безумовно, що ним є ефективність функціонування військових освітніх закладів як співвідношення між досягнутими результатами і використаними ресурсами. Нагальною проблемою тут є визначення та моніторинг рівня досягнутих результатів. І перш за все – рівня сформованості ключових та професійних компетентностей у курсантів (слухачів) ВВНЗ.

Визначена модель містить у собі кілька основних складових. Серед них: цільова, змістова, операційна та результуюча.

Деякі підходи до подібного моделювання розглянуто у збірнику наукових праць «Вісник національної академії оборони України» [4]. Так, цільова складова моделі формується в державному замовленні на підготовку військового фахівця. В ньому визначається мета та основні завдання щодо процесу засвоєння курсантами (слухачами) необхідних компетенцій та формування у них готовності до компетентної професійної діяльності у військах.

Змістова складова моделі. Ця складова поєднує принципи, на які спирається процес формування професійної компетентності майбутніх офіцерів, нормативну та варіативну частини змісту освіти, що закріплені в освітньо-професійних програмах (ОПП), робочих планах та освітніх модулях по їх засвоєнню. До найбільш важливих принципів слід віднести: принцип адекватності моделі підготовки майбутнього офіцера моделі професійної діяльності військового фахівця; принцип формування змісту освіти на основі міждисциплінарного підходу; принцип інтеграції змісту навчання та сучасного досвіду застосування військ; принцип технологічності і професійної спрямованості підготовки; принцип особистісно-орієнтованої підготовки фахівців.

Головною особливістю змістової частини є оптимізація змісту гуманітарної, соціально-економічної, природничо-наукової, професійної підготовки фахівців, зосередження уваги на практичній їх підготовці до виконання обов'язків на посадах за призначенням з урахуванням нових поглядів на форми і способи застосування військ, досвіду їх застосування у антитерористичній операції на сході України, в миротворчих операціях, сучасних воєнних конфліктах, а також під час проведення навчань.

Операційна складова моделі. До цієї складової входять методи, засоби та форми навчання, що забезпечують реалізацію процесу формування професійної компетентності військового фахівця. Традиційні форми навчальної роботи (навчальні заняття, самостійна робота курсантів (слухачів), практична підготовка, контрольні заходи) необхідно збагачувати за допомогою: використання електронних засобів

навчання, комп'ютерних технологій, спеціалізованих класів з розгорнутими зразками озброєння та військової техніки, тренажерів; посилення методичної підготовки курсантів щодо проведення занять з підлеглими (з різних предметів бойової підготовки під час навчання у ВВНЗ і під час військової практики та стажування у військах); запровадження особистісно-орієнтованих технологій навчання. Головним принципом розроблення операційної складової моделі є гарантоване забезпечення якості підготовки військового фахівця.

Результуюча складова моделі. Передбачає наявність конкретних результатів реалізації процесу підготовки фахівця, його готовності до компетентних дій на офіцерській посаді у Збройних Силах України.

Ключовим елементом у розробленні компетентної моделі є компетентність військового фахівця, як інтегральний показник якості його підготовки, що характеризується ступенем здатності і готовності до застосування сформованих знань, умінь, навичок та особистісних якостей при виконанні визначених службово-бойових функцій у звичайних та екстремальних умовах. Ступінь сформованості компетентності має постійно моніторингуватися [3]. Цей ступінь може бути вищим чи нижчим. А значить і фахівець може бути більш компетентним чи менш компетентним. Головне – точно віддіагностувати рівень сформованості компетентності на основі критеріальної оцінки. Тут слід зробити наголос на тому, що не самі знання і т. ін. визначають компетентність, а здатність і готовність офіцера застосовувати їх у томі числі в екстремальних умовах.

Подібний підхід передбачає формування змісту освіти із застосуванням компетентісно-міждисциплінарного підходу. У даному випадку передбачається інтеграція таких дисциплін як педагогіка, психологія і конфліктологія, соціологія, іноземна мова, тактика тощо.

На нашу думку необхідно підвищувати зацікавленість у процесі моніторингу не тільки в курсантів (слухачів), а також у викладачів, тому як викладач – інший суб'єкт моніторингової діяльності – також потребує певних спонукань, що формує його мотивацію у вказаному виді діяльності.

Обов'язковою умовою для здійснення моніторингу в системі управління ВВНЗ передбачає наявність у його структурі відповідного підрозділу з фахівців-експертів, діяльність якого максимально сприятиме гарантованому забезпеченню якості підготовки військових фахівців.

Таким чином, моніторинг якості підготовки фахівців у ВВНЗ буде ефективним і моніторингові дослідження будуть відбивати достовірні результати та призводити до обґрунтованих висновків, коли у вищому військовому навчальному закладі діятиме спеціально створене педагогічне середовище, що сприятиме формуванню позитивної мотивації курсантів (слухачів) і викладачів щодо застосування моніторингу якості у процесі підготовки фахівців. Зазначене педагогічне середовище стає можливим за умови залучення курсантів (слухачів) до самомоніторингу навчальних досягнень з метою стимулювання їхнього професійного розвитку, з однієї сторони, та формування готовності

викладачів до здійснення моніторингу якості у процесі підготовки курсантів (слухачів), з іншої.

Список використаної літератури

1. Анненкова І. П. Моніторинг якості освіти у ВНЗ / І. П. Анненкова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : e-learning.onu.edu.ua **2. Великий** тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2007. – 1736 с. **3. Зельницький А. М.** Відгук з військ на випускника ВВНЗ, ВНП ВНЗ у системі управління якістю підготовки військових фахівців / А. М. Зельницький // Вісник Національного університету оборони України. – 2011. – № 1 (20). – С. 14–25. **4. Зельницький А. М.** Компетентнісна модель випускника ВВНЗ – складова системи підготовки військових фахівців / А. М. Зельницький, П. І. Удовенко, Р. М. Серветник // Вісник Національної академії оборони України [зб. наук. праць]. – К. : НАОУ, 2009. – вип. 3 (11). – С. 26–38. **5. Кісіль М. В.** Моніторинг як складова системи управління якістю вищої освіти / М. В. Кісіль // Розвиток публічного адміністрування на засадах менеджменту : Європейський контекст : матеріали міжнародної наук.-прак. конференції. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2009. – С. 188-190. **6. Майоров А. Н.** Моніторинг в освіті. Книга 1 / А. Н. Майоров. – СПб. : Изд-во «Образование-Культура», 1998. – 344 с. **7. Науменко М. І.** Управління якістю військової освіти : теорія, методологія, практика / М. І. Науменко, Ю. І. Приходько // Наука і оборона. – №1. – 2009. – С. 40–50. **8. Про** вищу освіту: Закон України від 01 липня 2014 року №1516-VII // Офіційний вісник України. – 2014. – № 63. – С. 7–89 **9. Системи** управління якістю основні положення та словник : ДСТУ ISO – 9000 : 2001. – К. : Держстандарт України, 2001. – 17 с.

Мозальов В. Є. Моніторинг в управлінні якістю підготовки фахівців у вищих військових навчальних закладах

У статті розглянуто деякі аспекти щодо визначення сутності і ролі моніторингу якості підготовки фахівців у вищих військових навчальних закладах. Сформульовано погляди на підвищення якості підготовки військових фахівців шляхом впровадження у освітній процес вищих військових навчальних закладів системи моніторингу якості.

Автором проаналізовані наукові погляди і підходи до моніторингу якості підготовки військових фахівців у вищих військових навчальних закладах. Розкриті педагогічні умови моніторингу якості підготовки фахівців у вищих військових навчальних закладах за яких можливе його безперервне продуктивне застосування. Визначені шляхи підвищення ефективності моніторингових досліджень в системі підготовки фахівців у вищих військових навчальних закладах.

Ключові слова: моніторинг, система управління якістю, військова освіта, компетентність.

Мозалёв В. Е. Мониторинг в управлении качеством подготовки специалистов в высших военных учебных заведениях

В статье рассмотрены некоторые аспекты по определению сущности и роли мониторинга качества подготовки специалистов в высших военных учебных заведениях. Сформулированы взгляды на повышение качества подготовки военных специалистов путем внедрения в образовательный процесс высших военных учебных заведений системы мониторинга качества.

Автором проанализированы научные взгляды и подходы к мониторингу качества подготовки военных специалистов в высших военных учебных заведениях. Раскрыты педагогические условия мониторинга качества подготовки специалистов в высших военных учебных заведениях при которых возможно его непрерывное продуктивное применение. Определены пути повышения эффективности мониторинговых исследований в системе подготовки специалистов в высших военных учебных заведениях.

Ключевые слова: мониторинг, система управления качеством, военное образование, компетентность.

Mozalov V. Monitoring in Quality Management of Specialists Training in Higher Military Educational Institutions

The article describes some aspects about determination of the nature and role of the monitoring of specialists training in higher military educational institutions. It was formulated some views on improving the quality of training of military specialists by embedding the quality monitoring system of educational institutions in educational process. In addition, it was proposed a competence model of training military specialists with definitions of the main components. They are: objective, substantial, operational, and resulting.

The author analyzed the scientific views and approaches of monitoring the quality of training of military specialists in higher military educational institutions. It was disclosed teaching quality monitoring conditions of preparation of specialists in higher military educational institutions that allow it's continuous productive using, which will help to trace the dynamics of qualitative changes of preparation and to adjust it in accordance with the consumers' abilities and needs and what is the most important, to do it on time. Also the author defined ways of increasing the efficiency of monitoring researches in the training of specialists in higher military educational institutions, which will reflect the consistent results and lead to reasonable conclusions.

Key words: monitoring, quality management system, military education, competence.

Стаття надійшла до редакції 03.02.2016 р.

Прийнято до друку 25.03.2016 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Караман О. Л.